

Grzegorz Grzybek

Uniwersytet Rzeszowski
ORCID: 0000-0002-8919-2429

Kobieta: między tradycją a współczesnością. Samowychowanie do kobiecości

Woman: between tradition and contemporary times. Self-education for femininity

Streszczenie

Modele tradycyjnej i współczesnej wizji kobiecości są sobie przeciwstawne i ukazują przemiany wrażliwości etycznej i religijnej. Pozytywne aspekty współczesnej wizji kobiecości, takie jak: „świadomość siebie i swoich możliwości” „wielozadaniowość” czy „niezależność”, podkreślają jej podmiotowość i konieczność podejścia dialogowego autorytetów społecznych i religijnych. Głównym zadaniem jednostki jest integracja etosu życiowego uwzględniającego współczesne przemiany i wizję siebie. Przemiany w sferze obyczajowej i społecznej roli płci w etosie życiowym mogą zostać zintegrowane między innymi przy przyjęciu „etycznego erotyzmu” odnoszącego się przede wszystkim do sfery aksjologicznej, nie zaś normatywnej. Pozwala to na zachowanie własnej podmiotowości i świadomego samowychowania.

Słowa kluczowe: wizja kobiecości, współczesność, tradycja, etyczny erotyzm, religia, samowychowanie.

Abstract

The models of the traditional and contemporary vision of femininity are opposed to each other indicating changes in ethical and religious sensitivity. Positive aspects of the present day vision of femininity, namely “self-awareness and awareness of one’s capabilities”, “multi-tasking”, “independence”, emphasize its subjectivity and the need for a dialogical approach of social and religious influential entities. The main task of an individual is to integrate life ethos that takes into account contemporary changes and the vision of oneself (self-awareness). Changes in traditions and the social role of gender in life ethos can be integrated by adopting “ethical eroticism” referring primarily to the axiological sphere, not the normative one. This approach allows to maintain one’s own subjectivity and conscious self-education.

Key words: the vision of femininity, contemporary times, tradition, ethical eroticism, religion, self-education.

Wprowadzenie

Celem artykułu jest wskazanie na opozycyjne ujęcie między tradycyjnie i modernistycznie pojętą kobiecością. Istota tych przemian dotyka także przeobrażeń w sferze religijnej i etycznej, które warunkują samowychowanie. W artykule

została wykorzystana część badań ankietowych zrealizowanych od listopada 2020 do czerwca 2021 r. za pośrednictwem Internetu. W badaniach wzięło udział 1055 osób.

W artykule zostały przedstawione rezultaty badań dotyczące dwóch z czterech pytań ankietowych: sposobów działania współczesnej i tradycyjnie pojmowanej kobiety. Analiza badań ma charakter etyczny i wychowawczy. Liczba osób biorących udział w badaniu była nieograniczona. W badaniu wzięło udział 88,8% (937) kobiet oraz 11,2% (118) mężczyzn. Jeśli chodzi o specyfikę zamieszkania, to dane są następujące: miasto do 50 tys. mieszkańców – 26,5% (280), miasto powyżej 50 tys. mieszkańców – 27,2% (287), wieś – 46,3% (488).

Respondenci deklarowali też swój stosunek do wiary religijnej. Wśród respondentów były osoby uznające się za głęboko wierzące – 12,6% (133), wierzące – 67,3% (710), raczej niewierzące – 12,7% (134), całkowicie niewierzące – 7,4% (78). Analiza ankiet jest zgodna z metodą normatywno-konstrukcyjną, którą posługuje się autor. Jest to ujęcie o charakterze normatywnym właściwym dla myśli pedagogicznej, nie zaś diagnostycznym właściwym dla części nauk społecznych¹.

Elementy współczesnego obrazu kobiety

Respondentom zostało zadane następujące pytanie: „Według Pani/Pana, które określenie najbardziej charakteryzuje sposób działania współczesnej kobiety?” Spośród zaproponowanych odpowiedzi ankietowani zaznaczyli następujące propozycje: „świadomość siebie i swoich możliwości” – 42,7% (451); „wielozadaniowość” – 27% (285); „niezależność” – 25,8% (272); „odwaga i otwartość seksualna” – 1,9% (20); „wyzwolenie” – 1,5% (16); „inne” – 1% (11).

Na uwagę zasługuje wynik podkreślający „świadomość siebie” kobiet, a więc kwestia tożsamości, a także przekonanie o swoich możliwościach w zakresie działania i tworzenia. Warto też podkreślić, że co czwarta respondentka/respondent wskazali na wielozadaniowość i niezależność. Nieoczekiwanie mniejsze znaczenie dla odpowiadających miały takie elementy, jak: „odwaga i otwartość seksualna”, „wyzwolenie” – podkreślane przez środowiska feministyczne².

Świadomość swoich możliwości i niezależność oznaczają jednak, że „wyzwolenie” nie jest postulatem aktualnym, ponieważ w jakimś sensie się ono już

¹ G. Grzybek, *Etyka rozwoju a wychowanie*, Rzeszów 2010, s. 15–16. Metoda obejmuje trzy etapy: 1) diagnostyczno-opisowy; 2) antropologiczno-normatywny / aksjologiczno-normatywny; 3) praktyczno-normatywny (wychowawczy).

² G. Kuby, *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene Slobody*, Bratislava 2013, s. 24–34; J. Butler, *Uwikłani w pleć. Feminizm i polityka tożsamości*, przekł. K. Krasuska, wstęp O. Tokarczuk, Warszawa 2008, s. 186–202.

dokonało³. Należy zwrócić także uwagę na to, że świadomość swoich możliwości związana jest z wewnętrznym poczuciem kontroli swojego działania i wynikającego stąd sprawstwa⁴. Być może zawiera się w tym przełamanie kryzysu tożsamości, gdzie kobieta nie określa się jako żona męża czy matka dzieci⁵. Świadomość siebie i swoich możliwości pozwala przełamać obecny w literaturze problem „inności” kobiety⁶. Możliwości, jakie dały przemiany społeczne począwszy od XIX w., sprawiły powszechność wykształcenia wśród kobiet i zaangażowania w życie społeczne⁷. Zmieniło to spojrzenie na kobietę będącą menedżerem, przełożonym. Ukazało spore i odmienne zdolności zarządzania, gdzie większą rolę odgrywa dialog niż zarządzanie poprzez polecenia⁸.

Zaangażowanie zawodowe oraz aktywność społeczna w powiązaniu z obowiązkami domowymi podkreślają wskazanie na „wielozadaniowość” kobiet. Łączenie ról, tj. obowiązków zawodowych i macierzyństwa, przy większym włączaniu ojców w zadania rodzicielskie bywa określane jako tzw. „matkowanie”⁹. „Wielozadaniowość” i „świadomość siebie” wiążą się nieodłącznie z „planowaniem rodziny”, tj. kontrolą urodzeń. Z uwagi na zadania zawodowe i zaangażowanie społeczne kobiet, a także złożoność życia w zurbanizowanym społeczeństwie, decyzja w tym zakresie i decydujący udział kobiet są naturalną konsekwencją¹⁰. W tym można też dostrzec przełamanie stereotypu „szczęśliwej pani domu”¹¹. Niemniej jednak pojawiła się tendencja wskazująca na to, że kobiety obwinia się o to, iż rodzi się mniej dzieci. Mają one woleć karierę zawodową i mieć czas na rozrywkę niż rodzić dzieci. Ich przekonanie w tym względzie jest inne, to znaczy, że nie ma dobrego klimatu do rodzenia dzieci, w tym odpowiedniej polityki równościowej¹².

³ E. Fromm, *Miłość, płęć i matriarchat*, przekł. B. Radomska, G. Sowiński, Poznań 2011, s. 29–56.

⁴ B. Wojciszke, *Kobieta zmienną jest*, Gdańsk 2015, s. 40–41.

⁵ B. Friedan, *Mistyka kobiecości*, przeł. A. Grzybek, Warszawa 2013, s. 119–130.

⁶ S. De Beauvoir, *Druga płęć*, przekł. G. Mycielska, M. Leśniewska, *Wstęp do polskiego wydania* M. Środa, Warszawa 2014; J. Wodzik, *Czy kobieta istnieje? Spór o pojęcie kobiecości pomiędzy esencjonalizmem a antyesencjonalizmem we współczesnej myśli feministycznej*, Warszawa 2016, s. 16–29; M. Rembierz, *Kobiecość w kontekście męskiej idealizacji i antykobiecej cywilizacji. Spór o tożsamość kobiety w antropologiach filozoficznych i religijnych*, „Studia Teologiczne i Humanistyczne” 2012, 2/3, s. 96–121; C. Gilligan, *Innym głosem. Teoria psychologiczna a rozwój kobiet*, Warszawa 2015, s. 189–214; K. Ślęczka, *Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*, Katowice 1999.

⁷ J. Petry-Mroczkowska, *Feminizm – antyfeminizm. Kobieta w Kościele*, Kraków 2012, s. 158–164.

⁸ A. Zwoliński, *Kobieta. Silna płęć*, Kraków 2016, s. 178–183.

⁹ J. Petry-Mroczkowska, *Feminizm – antyfeminizm...*, s. 180–183.

¹⁰ Zob. M. Mead, *Mężczyźni i kobiety*, przekł. K. Jagiełło i A. Kochan, Kraków 2013, s. 222–238.

¹¹ B. Friedan, *Mistyka kobiecości...*, s. 80–118.

¹² J. Kaczanowska, *Znikające matki. Raport „Dlaczego Polki nie mają dzieci”*, „Twój Styl” 2023, nr 6(395), s. 61–66.

Wydaje się, że trochę bardziej należy się przyjrzeć kwestii „niezależności”, ponieważ może ona implikować istotne elementy dotyczące sfery religijnej i etycznej.

Niezależność w odniesieniu do sfery religijnej i etycznej może wskazywać, że jednostka częściej może w praktyce mieć subiektywne podejście, które oznacza ograniczone zaufanie do autorytetów społecznych oraz roli religii w formowaniu własnych ocen. Odczytywanie wartości i przekładanie ich na sferę normatywną często dokonuje się w świadomości własnej wolności i niezależności od ocen moralnych i zachowania norm religijnych¹³. Normy religijne dotyczące małżeństwa też podlegają weryfikacji. Nierozwiązywalność węzła małżeńskiego¹⁴ wypychana jest przez podejście sprawdzania możliwości wytrzymania z wybranym partnerem¹⁵. W kontekście kohabitacji, która stanowi zasadniczo trwały układ wspólnego życia¹⁶, lęk przed związaniem zbyt mocnym i utratą niezależności owocuje powstawaniem związków krótkotrwałych. Zygmunt Bauman nazywa je kieszonkowymi¹⁷.

Mimo że respondenci i respondenci w niewielkim stopniu podkreślili kwestię odwagi i otwartości seksualnej, to warto wskazać na przeobrażenia modeli określających relacje seksualne. Model tradycyjnej moralności, gdzie seks jest podporządkowany płodności, czy też model praktyczno-religijny, gdzie seks jest podporządkowany związkowi – małżeństwu zastępowany jest przez model przyjemnościowo-użyteczny. Postulowany model przemiany seksualności w miłość jako oddanie¹⁸ jest praktycznie nierealizowany z uwagi na wysokie wymagania relacyjne. Podporządkowanie sfery seksualnej miłości, gdzie ma miejsce uwznioślenie miłości romantycznej, jest natomiast narażone na próbę czasu¹⁹.

Polki coraz częściej formułują swoje oczekiwania seksualne²⁰ i dzielą się także swoim fantazjami erotycznymi²¹.

¹³ J. Kopka, *Jednostka wobec moralności – subiektywna wizja przyszłości* [w:] *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*, red. J. Mariański, L. Smyczek, Kraków 2008, s. 57–74.

¹⁴ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań–Warszawa 1994, nr 2382–2386, s. 537–538.

¹⁵ M. Świętochowicz, *Małżeństwo na chwilę*, „Newsweek Polska” 2018, nr 5, s. 17–20.

¹⁶ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2008, s. 134–138.

¹⁷ Z. Bauman, *Razem, osobno*, przekł. T. Kunz, Kraków 2003, s. 38–39.

¹⁸ K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Lublin 2010, s. 87–92.

¹⁹ Zob. G. Grzybek, *Etos i eros. Etyka rozwoju wobec seksualności a samowychowanie*, Rzeszów 2020, s. 79–82; Z. Sobolewski, *Seks, małżeństwo i rodzina. Vademecum spowiednika*, Pelplin 2013, s. 150–183; B. Wojciszke, *Psychologia miłości. Intymność. Namietność. Zobowiązanie*, wyd. poszerz., Gdańsk 2018, s. 10–16.

²⁰ A. Litorowicz-Siegert, *Raport: Rozkosze? Poproszę! Seksualne fantazje kobiet teraz w roli głównej*, „Twój Styl” 2022, nr 7(384), s. 61–65. Chodzi także o brak zgody na proste formatowanie w tym względzie: A. Graff, *Świat bez kobiet. Płeć w polskim życiu publicznym*, Warszawa 2011, s. 164–187.

²¹ A. Depko, S. Jędrzejewska, *Chciałabym, chciała... O czym Polki marzą w łóżku*, Warszawa 2017.

Tradycyjny model kobiecości

Należy teraz wskazać na elementy tradycyjnego ujęcia kobiecości. Respondentkom i respondentom zostało zadane następujące pytanie: „Według Pani/Pana, które określenie najbardziej charakteryzuje sposób działania tradycyjnie pojmowanej kobiety?” Do wyboru były następujące odpowiedzi, które zaznaczyli ankietowani: „troskliwość i unikanie ryzyka” – 26,3% (277); „usłużność wobec domowników” – 24% (253), „posłuszeństwo i uległość wobec męża (ojca)” – 20,9% (220); „łagodność” – 13,9% (147); „inne” – 9,6% (101); „cnotliwość i religijność poddańcza” – 5,4% (57).

Najwięcej wyborów uzyskała wizja kobiety ukazująca jej „troskliwość i unikanie ryzyka” (26,3%). Jest to zbieżne z pozytywnym stereotypem kobiecości podkreślającym jej czułość²² czy też wspólnotowość²³. Na drugim miejscu znalazła się odpowiedź mocno podkreślająca patriarchalny model kobiecości – „usłużność” (24%). Historia takiego ujęcia kobiecości jest bardzo długa, niemniej jednak, jak się wydaje, mocno zawarta jest w tradycyjnej moralności²⁴. Niewiele mniej respondentek/respondentów wskazało na cechę tradycyjnie pojętej kobiecości, jaką jest „posłuszeństwo i uległość wobec męża (ojca)” (20,9%). Odpowiedź na to pytanie bardzo mocno implikuje poszukiwania pogodzenia tradycyjnie ujętej kobiecości ze współczesnymi zmianami²⁵.

Dlaczego od kobiety oczekuje się łagodności? Taką odpowiedź wybrało 13,9% ankietowanych. Bogdan Wojciszke zwraca uwagę, że w stereotypie kobiecości podkreśla się taką cechę. Kobiety mają być bardziej lubiane, gdy się zgadzają, są „grzecznymi dziewczynkami”²⁶. Nie tyle wynika to z różnic charakterologicznych czy biologicznych między kobietą i mężczyzną, ile z uwarunkowań kulturowych, w tym także kultury patriarchalnej²⁷.

²² G. Grzybek, *Etos życia. Wychowanie do małżeństwa w założeniach etyki rozwoju*, Rzeszów 2014, s. 124–133.

²³ B. Wojciszke, *Kobieta zmienną jest...*, s. 66–71.

²⁴ M. Uliński, *Kobieta i mężczyzna. Dzieje refleksji filozoficzno-społecznej*, Kraków 2001, s. 29–31; R. Buttiglione, *Etyka w kryzysie*, red. T. Styczeń, Lublin 1994, s. 202–208; J. Legowicz, *Wstęp* [w:] J.J. Rosussau, *Emil, czyli o wychowaniu*, t. 1, Wrocław 1955, s. XLV (I–LXXXVI); K. Szumlewicz, *Emancypacja przez wychowanie, czyli edukacja do wolności, równości i szczęścia*, Gdańsk 2011, s. 7–38.

²⁵ S. Morgala, *Kobiecość a męskość* [w:] *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014, s. 243–249; L. Słup, *Pytanie o tożsamość kobiety* [w:] *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014, s. 113–115; M. Zielińska, *Współczesne modele kobiecości. Perspektywa feministyczna* [w:] *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014, s. 125–131.

²⁶ B. Wojciszke, *Kobieta zmienną jest...*, s. 70.

²⁷ E. Fromm, *Miłość, płęć i matriarchat*, przekł. B. Radomska, G. Sowiński, Poznań 2011, s. 104–105; 124–137.

Stosunkowo dużo – względem pierwszego pytania – respondentek i respondentów wybrało odpowiedź „inne” (9,6%). Można założyć, że mogą to być inne elementy podkreślające wizję ciepłej, oddanej kobiety.

Pokrótce należy się zatrzymać nad następującą cechą: „cnotliwość i religijność poddańcza” (5,4%). Niewiele osób wybrało tę odpowiedź, jednak współcześnie dyskutowany jest model kobiecości podkreślający jej „cnotliwość”, wzór Maryi jako Dziewicy, w tym także religijność pozbawioną elementów sprawczych we wspólnotach kościelnych²⁸. Katechizm Kościoła Katolickiego wskazuje, że „Cnota czystości pozostaje w zależności od kardynalnej cnoty umiarkowania, która zmierza do przeniknięcia rozumem uczuć i popędów ludzkiej zmysłowości”²⁹. Chodzi zatem o właściwy rozwój osobowości etycznej polegającej według teorii etyki rozwoju na odpowiednim kształtowaniu zdolności poznawczych i wolietywnych³⁰. Zachowanie cnoty czystości, mimo że polega ono na wysiłku osobistym, w praktyce uwarunkowane jest kulturowo³¹.

Należy zwrócić uwagę, że w pozytywnym wymiarze godność kobiety i sens jej podstawowego powołania ma być związany z miłością. Kobieta ma jej doświadczać i obdarzać nią. Zwieńczeniem jej miłości powinno być macierzyństwo. To szczytne ujęcie modelu kobiecości zawarte w liście apostoelskim „o godności i powołaniu kobiety” Jana Pawła II³² nie jest jednak elementem współczesnego modelu kobiecości, a model zaangażowania i powołania życiowego chcą same dookreślać³³. Osobnym problem jest to, czy należy i wolno piętnować prawo do dookreślania swojej wizji macierzyństwa czy też liczby dzieci³⁴. Natomiast jeśli chodzi o miłość, która nie tylko stanowi o powołaniu człowieka, ale też szczęściu³⁵, to jej normatywizowanie lub podporządkowywanie płodności czyni znak zapytania³⁶.

²⁸ Zob. W. Kacper, *Kościół katolicki. Istota. Rzeczywistość. Posłannictwo*, Kraków 2014, s. 270–272; J. Petry-Mroczkowska, *Feminizm – antyfeminizm...*, s. 75–117; *Kobiety uczą Kościół. Monika Waluś, Ewa Wipszycka, Elżbieta Adamiak, Halina Bortnowska, Alina Karoń-Ostrowska, Hanna Gronkiewicz-Waltz, Barbara Chyrowicz, Małgorzata Chmielewska, Teresa Kieniewicz, Monika Szewc, Magdalena Środa w wywiadach Jarosława Makowskiego*, Warszawa 2007.

²⁹ *Katechizm Kościoła Katolickiego...*, nr 2341, s. 529.

³⁰ G. Grzybek, *Etyka rozwoju a wychowanie...*, s. 13.

³¹ *Katechizm Kościoła Katolickiego...*, nr 2344, s. 529.

³² Jan Paweł II, *List apostoelski „Mulieris dignitatem” z okazji roku Maryjnego o godności i powołaniu kobiety*, Wrocław 2004, nr 30, s. 117–119.

³³ G. Grzybek, *Powołanie kobiety: między etosem a egzystencją. Samowychowanie erotyczne*, „Paedagogia Christiana” 2021, nr 2/48, s. 107–121.

³⁴ A. Perz, *Kultura pozytywnego planowania rodzicielstwa w nauczaniu Kościoła katolickiego* [w:] *Kultura chrześcijańska*, red. J. Łukowski, Kielce 2004, s. 189–190 (182–190).

³⁵ Jan Paweł II, *List apostoelski „Mulieris dignitatem”...*, s. 113–117, nr 29. Zob. też A. Wierzbicki, *Wojtyła, kobieta i charakter*, „Filozofuj!” 2021, nr z dnia 23 maja, s. 1–2.

³⁶ G. Grzybek, *Etos i eros...*, s. 15–82; tegoż, *Biblijny obraz kobiety a współczesne prawa seksualne. Konkluzje etyczne i wychowawcze* [w:] *Etické myslenie minulosti a súčasnosti (ETPP 2023/25). Etika v 20. a 21. storočí II. Ethical thinking. Past & Present*, eds. V. Gluchman, J. Kalajtzidis, Prešov 2023, s. 250–251.

Etyczny erotyzm, etos życiowy a samowychowanie do kobiecości

Współczesne przewartościowania społeczne, zmiana modeli relacji, w tym modeli seksualnych, każą poszukiwać adekwatnych zasad rozwoju osobowego. Jedną z propozycji jest „etyczny erotyzm”. Etos życiowy oznacza wzory postępowania i wartościowania kształtujące sposób bycia, który odnosi się do moralności i etyki³⁷. Etos życiowy, aby był właściwie ukształtowany, wymaga właściwego przewartościowania współczesnych przemian, wpływu tradycyjnej moralności wspartej normami religijnym z własnymi dążeniami i celami życiowymi. W kontekście relacyjnym, który stanowi jedno z ważniejszych wyzwań dla współczesnej kobiety, wymaga odpowiedniego zintegrowania etosu erotycznego z etosem życiowym. Można wskazać, że wizja tradycyjnie pojmowanej kobiecości odbiega od obrazu współczesnej kobiecości.

Kluczowe rysy tradycyjnie pojmowanej kobiecości: „troskliwość i unikanie ryzyka”, „usłużność wobec domowników”, „posłuszeństwo i uległość wobec męża (ojca)”, „łagodność” są w wyraźnej opozycji wobec „świadomości siebie i swoich możliwości”, „wielozadaniowości” i „niezależności” charakteryzujących obraz współczesnej kobiety. Nie jest tak, że można w prosty sposób zintegrować w sobie przeciwstawne elementy. Odpowiedni rozwój zdolności poznawczych i wolitywnych pozwalający na ukształtowanie swojego etosu życiowego jest niezbędny.

Idea „etycznego erotyzmu” polega na zintegrowaniu sfery seksualnej z etosem życiowym. To zintegrowanie opiera się właśnie na rozwoju zdolności poznawczych i wolitywnych, także w odniesieniu do sfery erotycznej. Właśnie sfera seksualna z jednej strony jest mocno moralizowana, z drugiej zaś podlega w wymiarze społecznym istotnym przemianom. Moralizowanie sfery erotycznej dokonuje się przez zakazy, nakazy, przykazania. „Etyczny erotyzm” nie opiera się na sferze normatywnej, moralności społecznej, ale aksjologicznej, która jest przez podmiot kształtowana w zgodzie z własnym etosem życiowym. Właściwe rozpoznanie wartości pozwala na ukształtowanie swoistej estetyki egzystencji i seksualności, gdzie podmiot moralny sam musi dookreślić umiar, stosowność, jakość sfery seksualnej i relacyjnej. Ani wychowanie seksualne powiązane z moralizacją, ani edukacja seksualna dostarczająca wiedzy technicznej nie wystarczą. Podmiotowość moralna domaga się samowychowania erotycznego opartego na znajomości siebie, specyfiki relacji seksualnych oraz natury erotyzmu³⁸. W kontekście przemian społecznych i znaczenia sfery erotycznej na właściwe wychowanie i samowychowanie impulsu seksualnego wskazuje papież Franciszek³⁹.

³⁷ G. Grzybek, *Etos życia...*, s. 72. Zob. też: J. Mariański, *Wartości prorodzinne młodzieży*, „Ius Matrimoniale” 1997, nr 2(8), s. 159–190.

³⁸ G. Grzybek, *Etos i eros...*, s. 197–202.

³⁹ Ojciec Święty Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostołska „Amoris laetitia”. O miłości w rodzinie*, Kraków 2016, nr 280–286, s. 221–226.

W podsumowaniu warto jeszcze wskazać na autorską tezę ukazującą istotę wychowania do kobiecości: „Samowychowanie do kobiecości polega na integracji etosu życiowego, co oznacza w doświadczeniu egzystencjalnym umiejętność oparcia się moralności nacisku i włączenie etosu erotycznego do etosu życiowego”⁴⁰. Biorąc pod uwagę znaczenie miłości, szczęścia i rodziny w kształtowaniu się etosu życiowego, etos erotyczny stanowi kluczową rolę w samowychowaniu do kobiecości⁴¹.

Podsumowanie

Wskazując na religijność i wrażliwość etyczną jako komponenty samowychowania, należy podkreślić pozytywne elementy współcześnie i tradycyjnie pojętej kobiecości. Współczesnym przemianom religijności zapewne należy przyglądać się na wielu płaszczyznach⁴². Warto zwrócić uwagę, że choć wrażliwość etyczna czy pobożność są powiązane z religijnością, to nie można tych elementów styucznych utożsamiać.

Pozytywne aspekty współczesnego modelu kobiecości, takie jak „świadomość siebie i swoich możliwości” „wielozadaniowość” czy „niezależność”, wiążą się z wymiarem etycznym i podkreślają ukształtowanie etosu życiowego, nie posiadają jednak bezpośredniego przełożenia na sferę religijną. „Świadomość siebie i swoich możliwości” czy „niezależność” mogą sugerować postawę podmiotową wobec autorytetów religijnych, gdzie „autorytet” musi dowieść swoich racji niekoniecznie według własnych schematów i zasad dowodzenia. Z pozytywnymi aspektami „współczesnej wizji kobiecości”, spośród wymienionych przez respondentki i respondentów cech, może się wkomponować w etos życiowy jednostki tylko „troskliwość i unikanie ryzyka”, które wpisują się w pozytywny wymiar stereotypu żeńskiego etosu⁴³.

Pozostałe wskazane cechy „wizji współczesnego i tradycyjnego modelu kobiecości” są względem siebie opozycyjne i mogą stanowić oś sporu w kształtowaniu się ról społecznych kobiety. Niemniej jednak podstawowe zadanie dotyczy twórczego modelu samowychowania kobiety, a to może się odbyć między innymi poprzez integrację etosu życiowego z innymi elementami życia, w tym z religijnością i wrażliwością etyczną.

⁴⁰ G. Grzybek, *Kobieta między etosem a egzystencją. Samowychowanie do kobiecości*, Rzeszów 2023 (w druku).

⁴¹ Tamże.

⁴² Z. Marek, *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Kraków 2014, s. 32–43.

⁴³ G. Grzybek, *Etos życia...*, s. 115–133.

Bibliografia

- Bauman Z., *Razem, osobno*, przeł. T. Kunz, Kraków 2003.
- Beauvoior de S., *Druga pleć*, przeł. G. Mycielska, M. Leśniewska, *Wstęp* do polskiego wydania M. Środa, Warszawa 2014.
- Butler J., *Uwikłani w pleć. Feminizm i polityka tożsamości*, przeł. K. Krasuska, *Wstęp*, O. Tokarczuk, Warszawa 2008.
- Buttiglione R., *Etyka w kryzysie*, red. T. Styczeń, Lublin 1994.
- Depko A., Jędrzejewska S., *Chciałabym, chciała ... O czym Polki marzą w łóżku*, Warszawa 2017.
- Friedan B., *Mistyka kobiecości*, przeł. A. Grzybek, Warszawa 2013.
- Fromm E., *Miłość, pleć i matriarchat*, przeł. B. Radomska, G. Sowiński, Poznań 2011.
- Gilligan C., *Innym głosem. Teoria psychologiczna a rozwój kobiet*, Warszawa 2015.
- Graff A., *Świat bez kobiet. Pleć w polskim życiu publicznym*, Warszawa 2011.
- Grzybek G., *Biblijny obraz kobiety a współczesne prawa seksualne. Konkluzje etyczne i wychowawcze* [w:] *Etické myslenie minulosti a súčasnosti (ETPP 2023/25). Etika v 20. a 21 storočí II. Ethical Thinking. Past & Present*, eds. V. Gluchman, J. Kalajtžidis, Prešov 2023.
- Grzybek G., *Etos i eros. Etyka rozwoju wobec seksualności a samowychowanie*, Rzeszów 2020.
- Grzybek G., *Etos życia. Wychowanie do małżeństwa w założeniach etyki rozwoju*, Rzeszów 2014.
- Grzybek G., *Etyka rozwoju a wychowanie*, Rzeszów 2010.
- Grzybek G., *Kobieta między etosem a egzystencją. Samowychowanie do kobiecości*, Rzeszów 2023.
- Grzybek G., *Powołanie kobiety: między etosem a egzystencją. Samowychowanie erotyczne*, „Paedagogia Christiana” 2021, nr 2/48.
- Jan Paweł II, *List apostolski „Mulieris dignitatem” z okazji roku Maryjnego o godności i powołaniu kobiety*, Wrocław 2004.
- Kacper W., *Kościół Katolicki. Istota. Rzeczywistość. Posłannictwo*, Kraków 2014.
- Kaczanowska J., *Znikające matki. Raport: „Dlaczego Polki nie mają dzieci”*, „Twój Styl” 2023, nr 6 (395).
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań–Warszawa 1994.
- Kobiety uczą Kościół. Monika Waluś, Ewa Wipszycka, Elżbieta Adamiak, Halina Bortnowska, Alina Karoń-Ostrowska, Hanna Gronkiewicz-Waltz, Barbara Chyrowicz, Małgorzata Chmielewska, Teresa Kieniewicz, Monika Szewc, Magdalena Środa w wywiadach Jarosława Makowskiego*. Warszawa 2007.
- Kopka J., *Jednostka wobec moralności – subiektywna wizja przyszłości* [w:] *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*, red. J. Mariański, L. Smyczek, Kraków 2008.
- Kuby G., *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene Slobody*, Bratislava 2013.
- Legowicz J., *Wstęp* [w:] J.J. Rosussau, *Emil, czyli o wychowaniu*, t. 1, Wrocław 1955.
- Litorowicz-Siegert A., *Raport: „Rozkosze? Poproszę! Seksualne fantazje kobiet teraz w roli głównej”*, „Twój Styl” 2022, nr 7(384).
- Marek Z., *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Kraków 2014.
- Mariański J., *Wartości prorodzinne młodzieży*, „Ius Matrimoniale” 1997, nr 2(8).
- Mead M., *Mężczyźni i kobiety*, przeł. K. Jagiełło i A. Kochan, Kraków 2013.
- Morgala S., *Kobiecość a męskość* [w:] *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014.
- Ojciec Święty Franciszek, *Posynodalna Adhortacja apostolska „Amoris laetitia”. O miłości w rodzinie*, Kraków 2016.
- Perz A., *Kultura pozytywnego planowania rodzicielstwa w nauczaniu Kościoła katolickiego* [w:] *Kultura chrześcijańska*, red. J. Łukomski, Kielce 2004.
- Petry-Mroczkowska J., *Feminizm – antyfeminizm. Kobieta w Kościele*, Kraków 2012.
- Rembierz M., *Kobiecość w kontekście męskiej idealizacji i antykobiecej cywilizacji. Spór o tożsamość kobiety w antropologiach filozoficznych i religijnych*, „Studia Teologiczne i Humanistyczne” 2012, nr 2/3.

- Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2008.
- Słup L., *Pytanie o tożsamość kobiety* [w:] *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014.
- Sobolewski Z., *Seks, małżeństwo i rodzina. Vademecum spowiednika*, Pelplin 2013.
- Szumlewicz K., *Emancypacja przez wychowanie, czyli edukacja do wolności, równości i szczęścia*, Gdańsk 2011.
- Ślęczka K., *Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*, Katowice 1999.
- Świętochowicz M., *Małżeństwo na chwilę*, „Newsweek Polska” 2018, nr 5.
- Uliński M., *Kobieta i mężczyzna. Dzieje refleksji filozoficzno-społecznej*, Kraków 2001.
- Wierzbicki A., *Wojtyła, kobieta i charakter*, „Filozofuj!” 2021, nr z dnia 23.05.
- Wodzik J., *Czy kobieta istnieje? Spór o pojęcie kobiecości pomiędzy esencjonalizmem a antyesencjonalizmem we współczesnej myśli feministycznej*, Warszawa 2016.
- Wojciszke B., *Kobieta zmienną jest*, Gdańsk 2015.
- Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność. Namiętność. Zobowiązanie*, wyd. poszerz., Gdańsk 2018.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Lublin 2010.
- Zielińska M., *Współczesne modele kobiecości. Perspektywa feministyczna* [w:] *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014.
- Zwoliński A., *Kobieta. Silna pleć*, Kraków 2016.